

Keuze in schaarste

Financiële positie gemeenten en begrotingsproces

2 April 2025, Boxtel

Agenda

19.30 – 21.00 uur

Waar willen wij het met u over hebben?

- De financiële positie van gemeenten
- Stuurruimte voor de raad

Van de kadernota vlak voor de zomer tot de begroting in het najaar is het van belang dat je als raadslid op het juiste moment het stuur pakt om je invloed te laten gelden. Waar moet het geld naartoe en ben je het als raadslid eens met de keuzes die het college voorlegt? Je vertegenwoordigt het hoogste orgaan, maar datzelfde college lijkt de wagen te bedienen. De raad zit echter wel degelijk aan het stuur.

Financiële trend gemeenten

Balans in geld en capaciteit

Inleiding

ONDERWERPEN NIEUWS AGENDA

Home / Artikelen / Gemeenten vallen in financieel ravijn

Gemeenten vallen in financieel ravijn

 Onderdeel van Het ravijn

Vanaf 2026 krijgen gemeenten onvoldoende geld van het rijk om hun taken uit te voeren. Het kabinet kort het gemeentefonds dan met maar liefst € 2,4 miljard. We noemen dat niet voor niets het ravijn, omdat 75% van de gemeenten dan in de rode cijfers terecht komt.

De gevolgen? Minder woningbouw, ontoegankelijke zorg, afbrokkelende veiligheid, verschraving van voorzieningen en minder steun voor wie dit juist het hardst nodig heeft.

Dit kan niet zo doorgaan: het kabinet moet ingrijpen!

De komende Voorjaarsnota is het allerlaatste moment waarop het kabinet gemeenten kan behoeden voor een onmogelijke opdracht. Hoe willen we ooit aan de slag gaan met kabinetsambities zoals het aanpakken van het woningtekort, bestaanszekerheid, groene groei of zorg voor onze ouderen en kinderen als gemeenten kapot bezuinigd worden? Er moeten voldoende middelen voor gemeenten vrijgemaakt worden.

Met het Overhedenoverleg op 11 maart, het Tweede Kamerdebat over de financiën van decentrale overheden op 26 maart, en de kabinetsbesprekingen over de Voorjaarsnota in aantocht, moeten we nu onze stem laten horen. Ons doel? De financiële problemen van gemeenten opgelost krijgen.

Weg met die handboeien

Financiële regelgeving zet gemeenten muurvast.

 Philip van Veller, Rein-Aart van Vugt 21 april 2023

– Shutterstock

OPENBARE FINANCIËN

BESCHRIJVENDE STATISTIEK

Veel gemeenten kunnen met inzet onderuitputting en reserves ravijn oplossen

Gemeenten spreken over een financieel ‘ravijnjaar’ – ze worden vanaf 2026 gekort op de Gemeentefondsuitkering. De financiële positie van gemeenten biedt echter verschillende mogelijkheden om de aankomende inkomstendaling op te vangen.

IN HET KORT

- Driekwart van de gemeenten schrijft sinds 2020 zwarte cijfers en laat middelen onbenut die elders kunnen worden ingezet.
- Het gegroeide eigen vermogen van gemeenten in de afgelopen jaren biedt ruimte om voorziene tekorten te compenseren.
- De afspraak dat gemeenten algemene reserve mogen aanwenden dient te worden verbreed naar bestemmingsreserves.

percentage van de totale uitkeringen uit het Gemeentefonds (circa 44,1 miljard euro in 2024), circa 5,2 procent, en uitgedrukt als een percentage van de totale begroting 3,7 procent.

De VNG is nog in gesprek met het kabinet over een verzachting van deze korting en geeft aan dat anders ruim driekwart van de gemeenten afstevent op een fors financieel tekort (FD, 2025).

In dit artikel plaatsen we de ravijndiscussie in perspectief. We onderzoeken aan de hand van financiële data hoe de recente ontwikkelingen in het Gemeentefonds zich verhouden tot de ontwikkeling van het afgelopen decennium, en we belichten de mogelijkheden voor gemeenten om de aankomende lagere uitkering op te vangen.

Financiële positie van gemeenten

Over de periode 2015–2023 is het Gemeentefonds gestegen van 27,3 miljard naar 42,2 miljard euro, en de verwachting is dat deze door zal stijgen naar 49,1 miljard euro in 2029

© 2025 Deloitte The Netherlands

Platzak
Gem. SchatHemel-Rijk

Welkom!

????....kiezen....polarisatie

Het geld klotst bij gemeenten tegen
de plinten op

Gemeenten hebben veel te hoge
reserves, dat is geld van de burger

Als je gewoon niet meer begroot
wat je toch niet uitvoert, is de
bezuinigingsdiscussie niet meer
nodig

Het 'ravijnjaar' is juist goed:
het zet een rem op de forse groei in geld en
formatie bij gemeenten

Het dwingt gemeenten keuzes te maken,
prioriteiten te stellen, realistisch te ramen

Bezuinigingsspook komt snel dichtbij

Het Rijk 'kannibaliseert' de
arbeidscapaciteit van gemeenten
door veel taakoverdrachten

Bij taakoverdrachten komt steeds te weinig
geld mee

Weg met die handboeien van structureel
evenwicht

Het ravijnjaar gaat pijn doen

Het Rijk is onvoorspelbaar en onbetrouwbaar
voor de gemeentefinanciën

Verschraling op gemeenten: J/N?

We zien drie “waarheden....”

“Gemeenten worden in 2026 gekort op het Gemeentefonds. De Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) spreekt van een ‘ravijnjaar’ in 2026”

“De financiële positie van de Nederlandse gemeenten is goed. Het Gemeentefonds is gestegen, er is sprake van positieve resultaten en het opgebouwd eigen vermogen is gegroeid”

“Gemeenten lopen achter op het realiseren van de begrote ambities en investeringen. De gemeentelijke uitvoeringskracht sluit niet aan op de plannen in de begroting”

Korting op het Gemeentefonds in 2026

Waarheid 1: “Gemeenten worden in 2026 gekort op het Gemeentefonds. De Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) spreekt van een ‘ravijnjaar’ in 2026”

- De volumegroei van het Gemeentefonds wordt gekoppeld aan het bruto binnenlands product (bbp) om te komen tot een stabiel en voorspelbaar budget (in plaats van koppeling aan de Rijksuitgaven).
- In 2026 worden gemeenten gekort op het Gemeentefonds.

Ravijnjaar

Algemene uitkering:

- I. Vanaf 2019 met € 12,5 miljard gegroeid van € 30,9 miljard naar € 43,9 miljard in 2024 (42%)!!
- II. Ravijnjaar was 1 jaar geleden nog € 4 miljard, inmiddels is dat circa € 2 miljard.
- III. Stijging algemene uitkering tussen 2024 en 2029 bedraagt 11% (5 jaar)
- IV. Gewijzigde systematiek algemene uitkering vanaf 2024 (volumegroei 8 jarig gemiddelde BBP)

* € 1.000	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029
Landelijk meicirculaire vanaf 2024 september-circulaire	30.892.700	33.360.000	34.880.000	39.494.300	40.370.800	43.939.500	44.888.900	44.028.900	45.606.200	47.119.100	48.809.900
				+ 42%							
	+ 1.542.700	+ 2.467.300	+ 1.520.000	+ 4.614.300	+ 876.500	+ 3.568.700	+ 949.400	-/- 860.000	+ 1.577.300	+ 1.513.000	+ 1.690.800
		+ 8,0%	+ 4,6%	+ 13,2%	+2,2%	+ 8,8%	+ 2,2%	-/- 1,9%	+ 3,6%	+ 3,3%	+ 3,6%

- V. Onderzoek naar financiering WMO en Jeugdzorgkosten
- VI. Veel specifiek geld beschikbaar: Energietransitie, Stikstofproblematiek, Woningbouwimpuls
Tussen 2019 en 2023 gestegen van € 6,88 miljard naar € 11,8 miljard

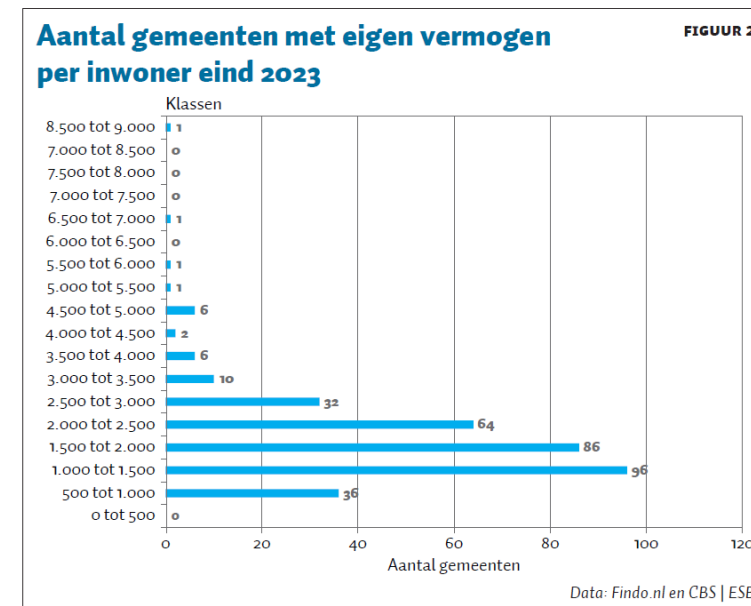
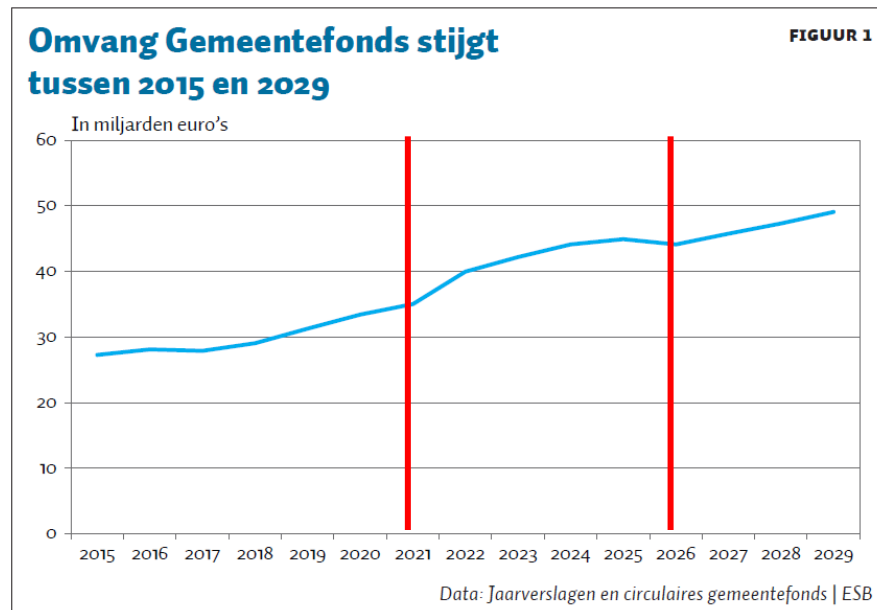
9 oktober 2024:
Acres (volumedeel) bijgesteld:
2025: + 50 miljoen Euro
2028: + 175 miljoen Euro

Financiële positie gemeenten was niet eerder zo hoog

Waarheid 2: “De financiële positie van de Nederlandse gemeenten is goed.

Het Gemeentefonds is gestegen, er is sprake van positieve resultaten en het opgebouwd eigen vermogen is gegroeid”

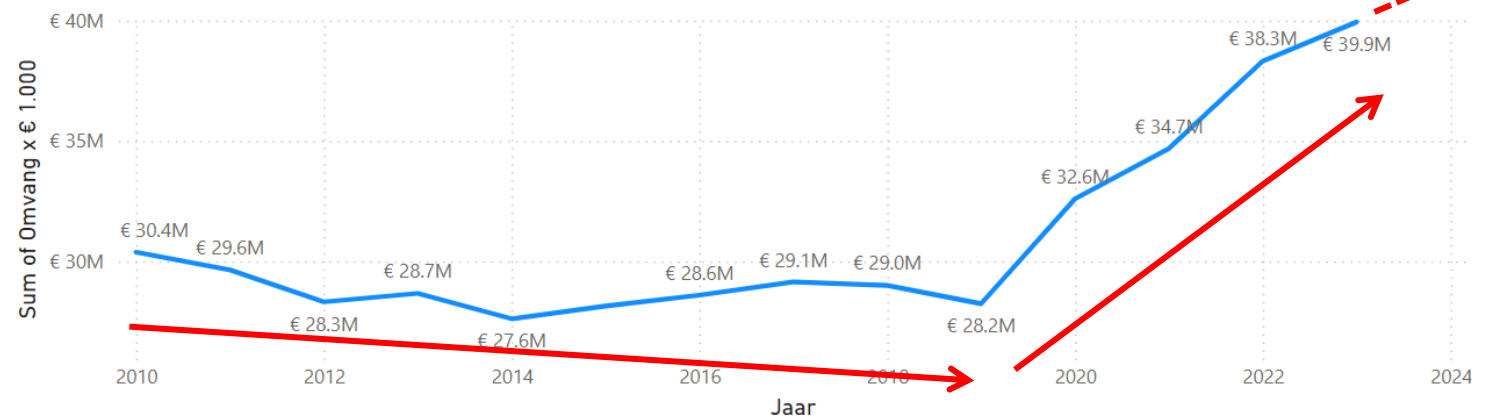
- De omvang van het Gemeentefonds laat over de periode 2015-2029 een stijgende trend zien
- Van 2020 tot en met 2024 is de omvang van het Gemeentefonds sterk gestegen
- Het eigen vermogen (de algemene reserve en bestemmingsreserves) van gemeenten per eind 2023 is hoog

Ontwikkeling vermogen en resultaat

Ontwikkeling vermogen NL gemeenten

Excl. gemeente Vijfherenlanden, Sint-Michielsgestel, Nijmegen, Almelo, Kampen, Oostzaan, Zandvoort, 's-Hertogenbosch, Veldhoven

Ontwikkeling gerealiseerd resultaat Nederlandse gemeenten

Excl. gemeente Vijfherenlanden, Sint-Michielsgestel, Nijmegen, Almelo, Kampen, Oostzaan, Zandvoort, 's-Hertogenbosch, Veldhoven

- Het eigen vermogen van gemeenten stijgt naar € 40 miljard in 2023
- Het eigen vermogen stijgt met € 12 miljard vanaf 2019
- vanaf 2010 is sprake van een positief gerealiseerd resultaat

Ministerie van Binnenlandse Zaken: financiële conditie

Financiële positie

Tabel 1. Kengetallen financiële positie¹²

	2019	2020	2021	2022*	2023**
Exploitatiesaldo (€ mln.)	-739	4.585	1.761	3.745	1.732
Eigen vermogen (€ mln.)	29.471	34.081	35.875	39.651	41.393
Materiële en immateriële vaste activa (€ mln.)	64.416	66.274	68.605	70.900	74.158
Solvabiliteit (%)	33%	37%	38%	40%	40%
Netto schuldquote, gecorrigeerd voor doorgeleende gelden (%)	55%	42%	43%	35%	41%
Exploitatieruimte (%)	-1%	7%	3%	5%	2%
Aantal gemeenten met 3 jaar op rij negatief resultaat	82 (24%)	69 (20%)	30 (9%)	5 (1%)	9 (3%)
Grondexploitatie (afgezet tegen totale baten)	9%	7%	6%	5%	5%
EMU saldo (€ mln.)	-1.707	-968	494	571	-332
Stijging OZB-tarief, gecorrigeerd voor waardeontwikkeling (%)	3,2%	4,9%	4,7%	3,6%	6%
Netto investeringsquote (%)	0,8%	0,9%	0,9%	0,8%	1,4%

Het Ministerie van BZK laat zien dat het eigen vermogen van gemeenten stijgt naar ruim 41 miljard eind 2023.

VNG: financiële conditie

Houdbaarheidstest gemeentefinanciën 2024			
Nederland		Klasse Midden	
Vermogenspositie	2022	2023	2024
Netto schuldquote	41,7%	49,0%	45,8%
Effectieve netto schuldquote	38,5%	45,2%	42,7%
Solvabiliteitsratio	39,7%	39,7%	38,1%
Exploitatie			
Exploitatieresultaat	5,0%	-1,3%	-0,7%
Negatieve resultaten in laatste 3 jaar	0	1	2
Onbenutte belastingcapaciteit	0,2%	0,8%	-0,6%
Afhankelijkheidsratio	68,5%	68,9%	67,6%
Voorzieningenniveau			
Netto investeringsquote	3,0%	3,2%	2,5%
Netto lasten per inwoner	2.254	1.973	2.671
Weerbaarheid			
Houdbaarheidsquote	24,7%	25,5%	19,6%
Kasgeldratio	-2,3%	-2,7%	-2,3%
Financiële conditie index	9	8,5	6,5

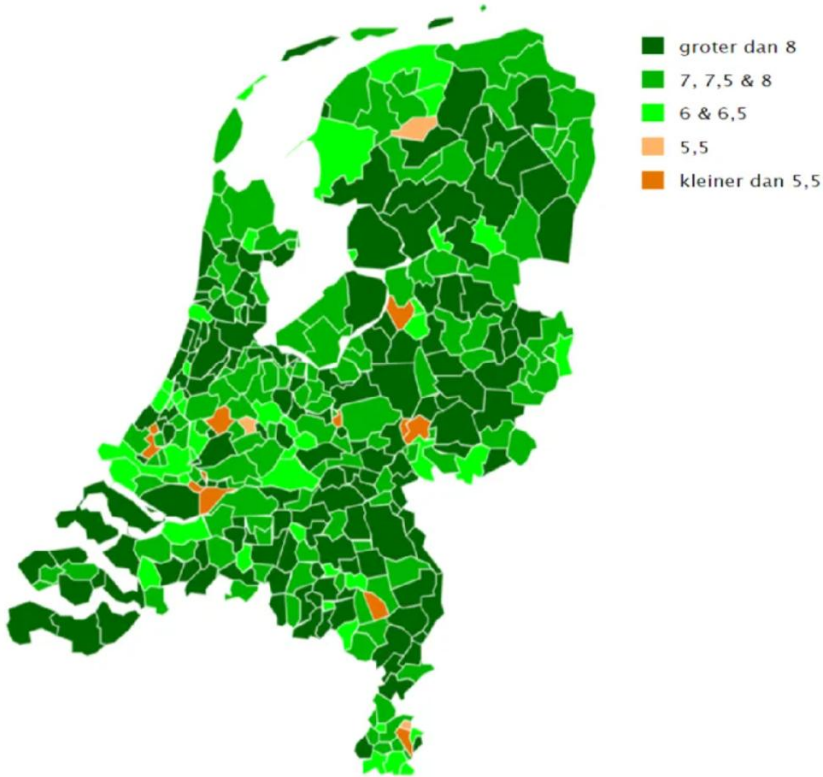
© Jan v.d. Lei, maart 2024

Financiële conditie

Volgens de begrotingen 2024 hebben 18 gemeenten een onvoldoende financiële conditie

Financiële positie is erg sterk

Financiële conditie gemeenten op basis van de jaarrekeningen 2023

Financiële conditie

Eind 2023 hadden nog maar 15 gemeenten een onvoldoende financiële conditie (t.o.v. 11 gemeenten in 2022, 16 in 2021 en 42 in 2020).

Begroting versus realisatie

Waarheid 3: “Gemeenten lopen achter op het realiseren van de begrote ambities en investeringen. De gemeentelijke uitvoeringskracht sluit niet aan op de plannen in de begroting”

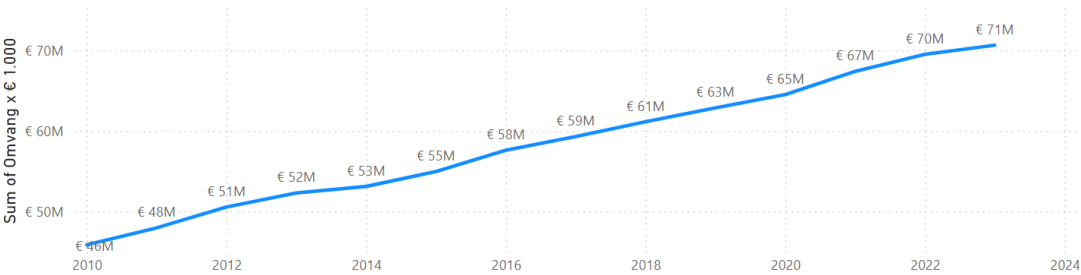
- Er is een te groot verschil tussen de *wereld van de begroting* en de *wereld van de realisatie*
 - Achterblijvende investeringen
 - Achterblijvende ontwikkeling van grondexploitaties
 - Sterk oplopende pot: nog te besteden subsidies en specifieke uitkeringen
 - Achterblijvende besteding van de onderhoudsvoorzieningen
 - Hoge voordelige saldo vanaf 2019
 - Achterblijvende besteding van (bestemming)reserves
- Gemeenten komen bij de begroting structurele gelden tekort en houden bij de jaarrekening fors (incidenteel) geld over. Bij het Rijk overigens het zelfde beeld.

Investeringsen

Lage investeringen in materiële vaste activa en bouwgronden: afnemende schuldpositie

Materieel vaste activa NL gemeenten

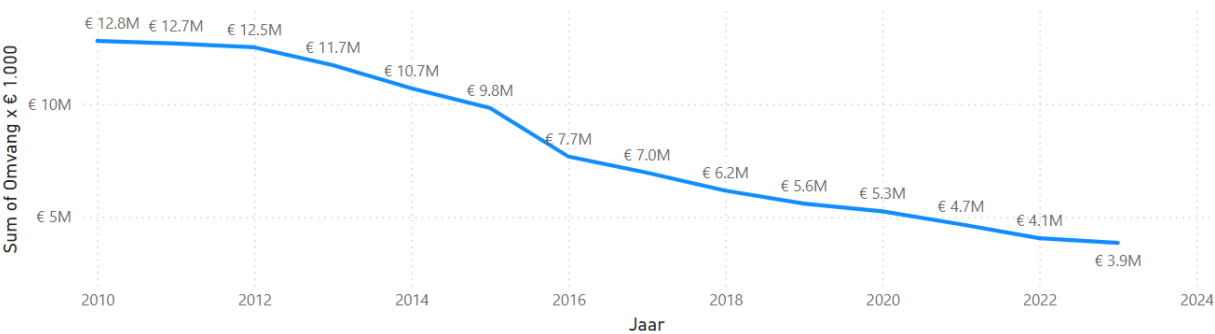
Excl. gemeente Vijfherenlanden, Sint-Michielsgestel, Nijmegen, Almelo, Kampen, Oostzaan, Zandvoort, 's-Hertogenbosch, Veldhoven

+ 54% in 13 jaar

Grondvoorraden

Excl. gemeente Vijfherenlanden, Sint-Michielsgestel, Nijmegen, Almelo, Kampen, Oostzaan, Zandvoort, 's-Hertogenbosch, Veldhoven

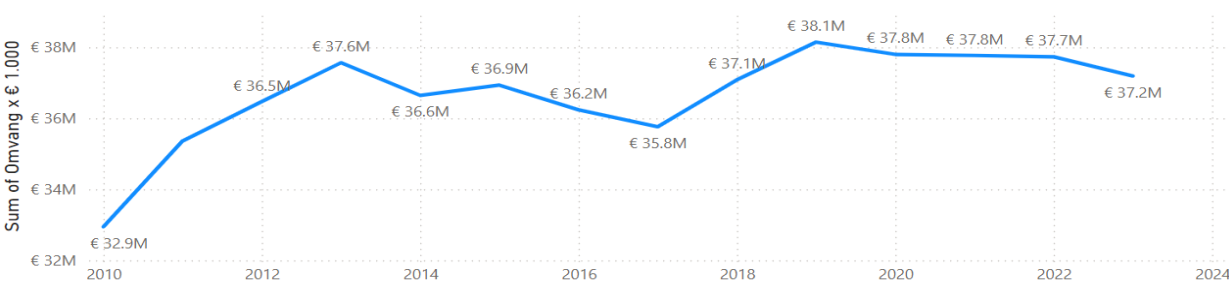
-/- 70% in 13 jaar

Tabel 1. Kengetallen financiële positie¹²

	2019	2020	2021	2022*	2023**
Exploitatiesaldo (€ mln.)	-739	4.585	1.761	3.745	1.732
Eigen vermogen (€ mln.)	29.471	34.081	35.875	39.651	41.393
Materiële en immateriële vaste activa (€ mln.)	64.416	66.274	68.605	70.900	74.158
Solvabiliteit (%)	33%	37%	38%	40%	40%
Netto schuldquote, gecorrigeerd voor doorgeleende gelden (%)	55%	42%	43%	35%	41%
Exploitatieruimte (%)	-1%	7%	3%	5%	2%
Aantal gemeenten met 3 jaar op rij negatief resultaat	82 (24%)	69 (20%)	30 (9%)	5 (1%)	9 (3%)
Grondexploitatie (afgezet tegen totale baten)	9%	7%	6%	5%	5%
EMU saldo (€ mln.)	-1.707	-968	494	571	-332
Stijging OZB-tarief, gecorrigeerd voor waardeontwikkeling (%)	3,2%	4,9%	4,7%	3,6%	6%
Netto investeringsquote (%)	0,8%	0,9%	0,9%	0,8%	1,4%

Langlopende schulden NL gemeenten

Excl. gemeente Vijfherenlanden, Sint-Michielsgestel, Nijmegen, Almelo, Kampen, Oostzaan, Zandvoort, 's-Hertogenbosch, Veldhoven

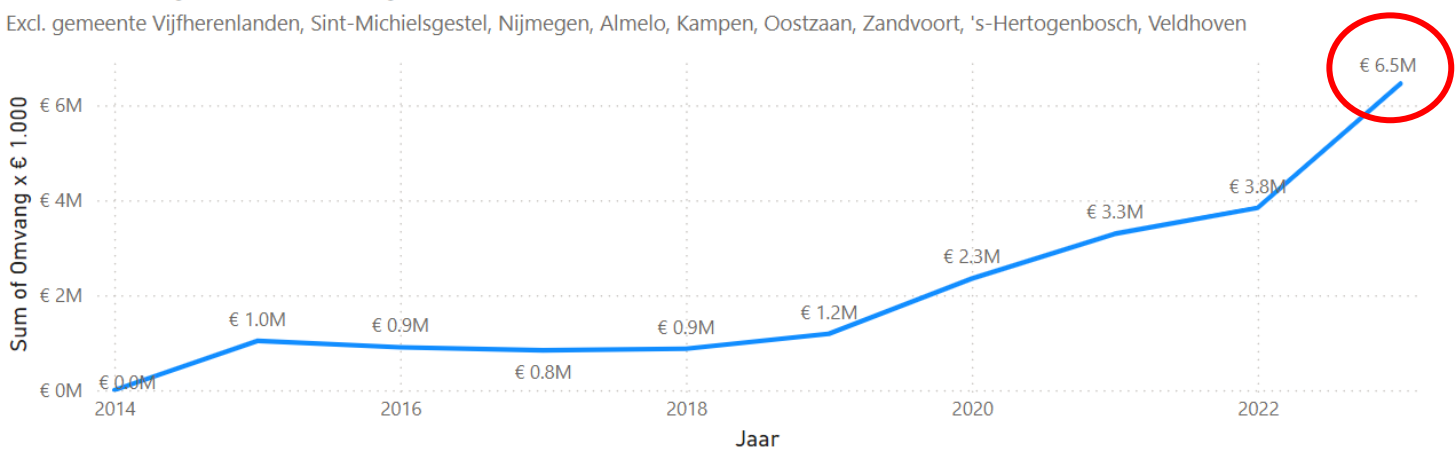
+ 14% in 13 jaar

Ontwikkeling Overlopende passiva (niet bestede specifieke uitkeringen)

Specifieke uitkeringen en de nog te besteden specifieke uitkeringen nemen toe

Vooruitontvangen subsidies NL gemeenten

Excl. gemeente Vijfherenlanden, Sint-Michielsgestel, Nijmegen, Almelo, Kampen, Oostzaan, Zandvoort, 's-Hertogenbosch, Veldhoven

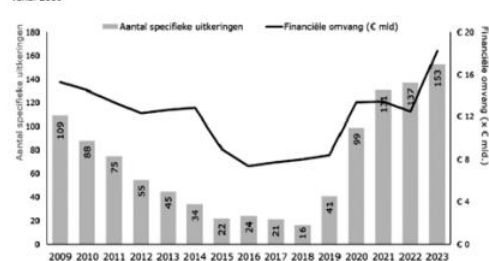
Tabel 2 en figuur 2: Ontwikkeling specifieke uitkeringen vanaf 2009

Jaar	Aantal specifieke uitkeringen	Financiële omvang (€ mln.)
2009	109	€ 15.269
2010	88	€ 14.526
2011	75	€ 13.383
2012	55	€ 12.324
2013	45	€ 12.649
2014	34	€ 12.860
2015	22	€ 9.012
2016	24	€ 7.386
2017	21	€ 7.765
2018	16	€ 8.024
2019	41	€ 8.462
2020	99	€ 13.369
2021	131	€ 13.485
2022	137	€ 12.506
2023	153	€ 18.264

2019:
16 regelingen
€ 6,9 miljard

2023:
153 regelingen
€ 18 miljard

Tijdsreeks aantal en financiële omvang specifieke uitkeringen vanaf 2009

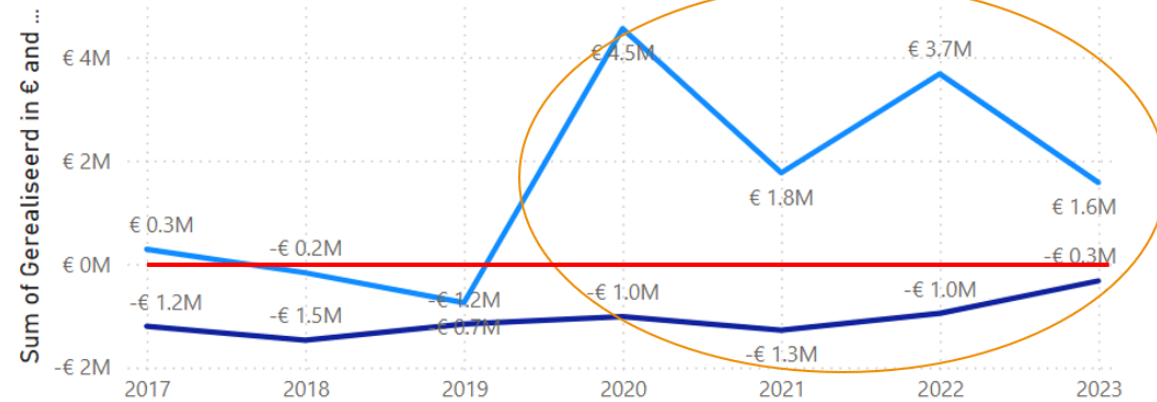
Forse toename
specifieke
uitkeringen, veel
ook nog niet
besteed.

Voordelige resultaat

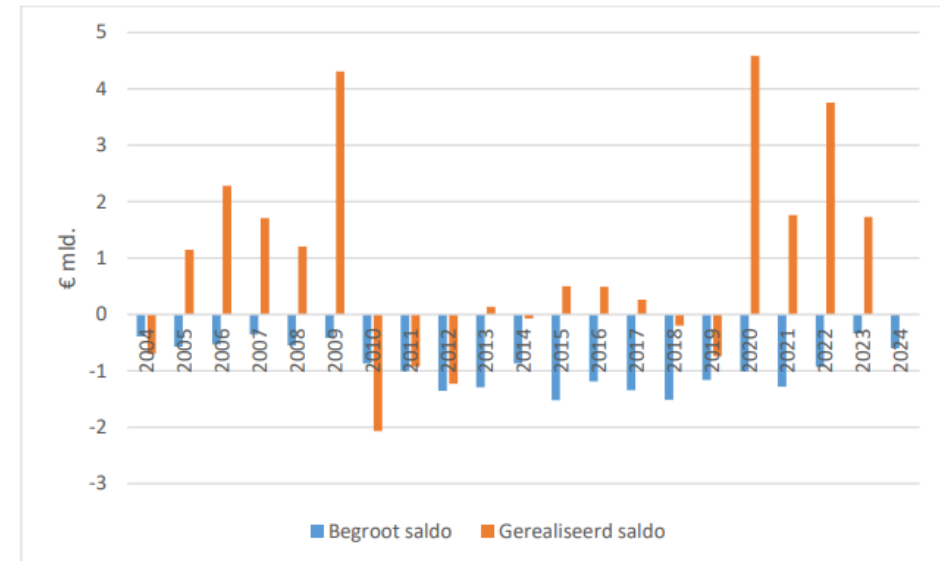
Ontwikkeling saldo van baten en lasten ten opzichte van begroting

Totaal saldo van baten en lasten NL gemeenten

● Sum of Gerealiseerd in € ● Sum of Begroot in €

Grafiek B3.1. Begroot en gerealiseerd resultaat per jaar²⁵

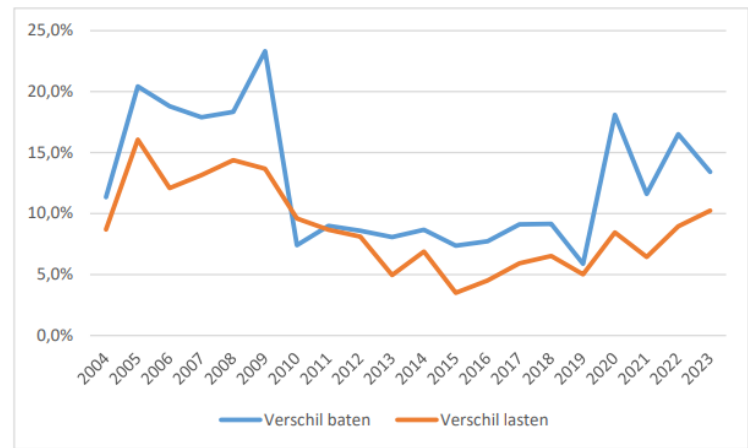
De wereld van de
begroting en de
wereld van de
realisatie

Begroot saldo
van baten en
lasten: altijd
interen op
reserves

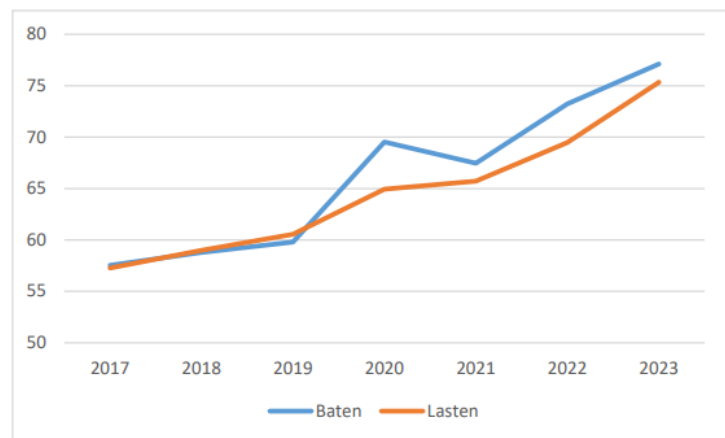
Voordelige resultaat

Hoe ontwikkelen de baten en lasten zich?

Grafiek B3.2. Verschil gerealiseerde baten/lasten ten opzichte van begroting²⁶

Grafiek 2. Totale gerealiseerde baten en lasten gemeenten excl. mutatie reserves in € mld.

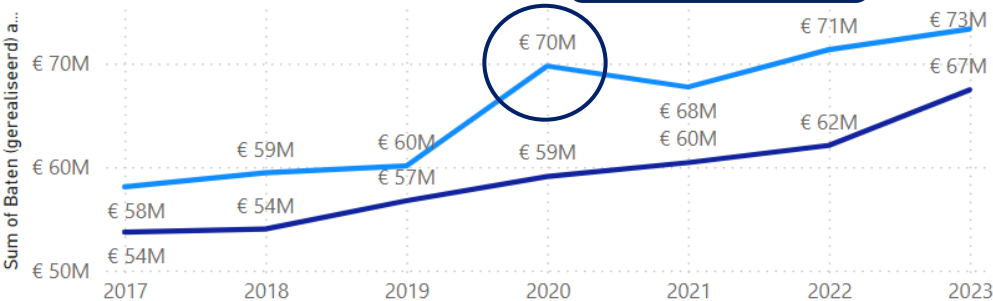
Aantal en omvang (crisis) activiteiten groeien hard, en zijn hoger dan primair begroot

Totale baten NL gemeenten

Excl. mutatie reserves

Sum of Baten (gerealiseerd) Sum of Baten (begroot)

Inclusief verkoopopbrengst Eneco

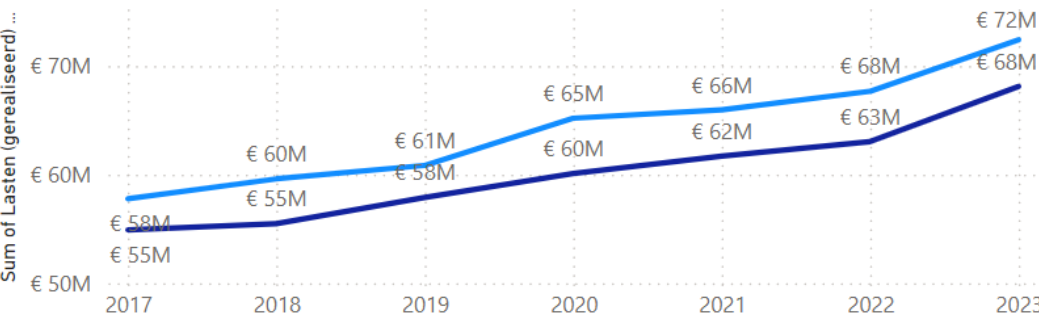

+ 26%

Totale lasten NL gemeenten

Excl. mutatie reserves

Sum of Lasten (gerealiseerd) Sum of Lasten (begroot)

+ 24%

Samenvattend beeld

Als we de drie waarheden combineren dan komen we tot de conclusie dat het maken van keuzes prioriteit heeft.

- Financiële positie van gemeenten op een hoogtepunt
- Toekomstig financiële beeld is een aandachtspunt
- Realisatiekracht (uitvoerbaarheid) is het knelpunt

→ Keuzes maken is het beslispunt

Rijk en gemeenten zijn samen aan zet: system wijzigingen, prioriteren en keuzes maken

Langs de lijn van de volgende stappen

1. De (wettelijke) taken en welk geld hoort daar in redelijkheid bij. Maatschappelijk belang, doelen, taken en activiteiten moeten centraal staan. Waar staan de gemeenten voor. Bijhorende budget moet toereikend zijn, rekening houdend met risico's, keuzeruimte voor de gemeente etc. Onder andere de raad voor het Openbaar Bestuur vraagt hier terecht steeds aandacht voor.
2. Vergroten van de ruimte voor gemeenten om zelf keuzes te maken
3. Meer ruimte voor gemeenten om zelf te bepalen hoe zij hun geld inzetten, zoals [Philip van Veller](#) en ik in het essay "Weg met die handboeien" in Binnenlands Bestuur van 21 april 2023 hebben bepleit. Gemeenten tonen al heel lang aan verantwoord met geld te kunnen omgaan.
4. Versterken van de realisatie- en innovatiekracht bij gemeenten, zodat gerealiseerd wordt, wat is gepland en wordt begroot.
5. Verbeteren van de kwaliteit van beleidsnota's en begrotingen, met specifiek aandacht voor meer realistisch plannen en begroten.

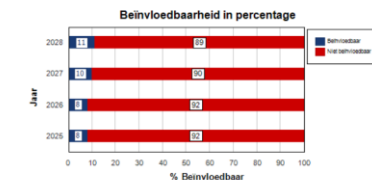
Mogelijkheden van invloed voor de gemeenteraad

Stuurruimte

1. Versterken beleidscyclus (eenduidige documenten, minimal zes 'W-vragen', goede meerjarenkalender) en de relatie met de planning & controlcyclus. De beleidsdocumenten zijn het moment van invloed/kaderstelling
2. Zorg voor een realistische planning en begroting (uitvoeringstoets). Dit draagt bij aan inzicht op de financiële opgave.
3. Stop met incrementeel begroten
4. Geef uitvoering en capaciteit aandacht bij het debat en besluitvorming
5. Accepteer niet zomaar budgetoverhevelingen
6. Stuur op wendbaarheid en weerbaarheid (bestuurlijk, ambtelijk en Financieel)
7. Inzicht vragen/claimen in keuzeruimte bij de verschillende taken (begroting gemeente Utrecht)

Beïnvloedbaarheid

De grafiek hieronder laat zien welk percentage van de lasten van deze doelstelling beïnvloedbaar is.

De beïnvloedbaarheid voor 2025 8 %, (2026 8 %, 2027 10 %, 2028 11 %)

De lasten binnen deze doelstelling zijn slechts beperkt beïnvloedbaar door wettelijke taken en koppeling tussen baten en lasten. De keuzeruimte wordt beperkt doordat het wettelijk verplicht is om objecten veilig en heel te houden door onderhoud en vervanging. Vooral de opgave in naoorlogse wijken is groot. Keuzeruimte komt vooral neer op versobering, er is bijvoorbeeld op een aantal gebieden een kwaliteitsniveau afgesproken dat één trede hoger ligt dan wettelijk verplicht. Versobering gaat samen met een hoger risico op herstelkosten door achterstallig onderhoud. Toezicht en handhaving heeft betrekking op personeelskosten en aan personeel gerelateerd materieel, en betreft grotendeels gemeentelijk (beïnvloedbaar) beleid.

Mogelijkheden van invloed voor de gemeenteraad

Stuurruimte

8. (Durf) keuzes (te) maken, 'nee' (te) zeggen, focus aan te brengen
9. Sturen op investeringsagenda en planning (zowel nieuw als vervanging)
10. Zet de algemene reserve vaker (tijdelijk) in bij het maken van keuzes (omsteltijd)
11. Heroverweeg en schrap het aantal bestemmingsreserves
12. Kies (stop met stapelen van ambities, minder werk en in innoveer):
Op alles is te bezuinigen, verschil in mate waarin en tempo waarop:

Korte termijn acties:

- Rond eerst huidige taken en activiteiten af voordat nieuwe worden toegevoegd.
- Zet gemeentelijke reserves tijdelijk in om tekorten te dekken.
- Zorg in deze periode voor de juiste balans tussen taken en uitgaven.

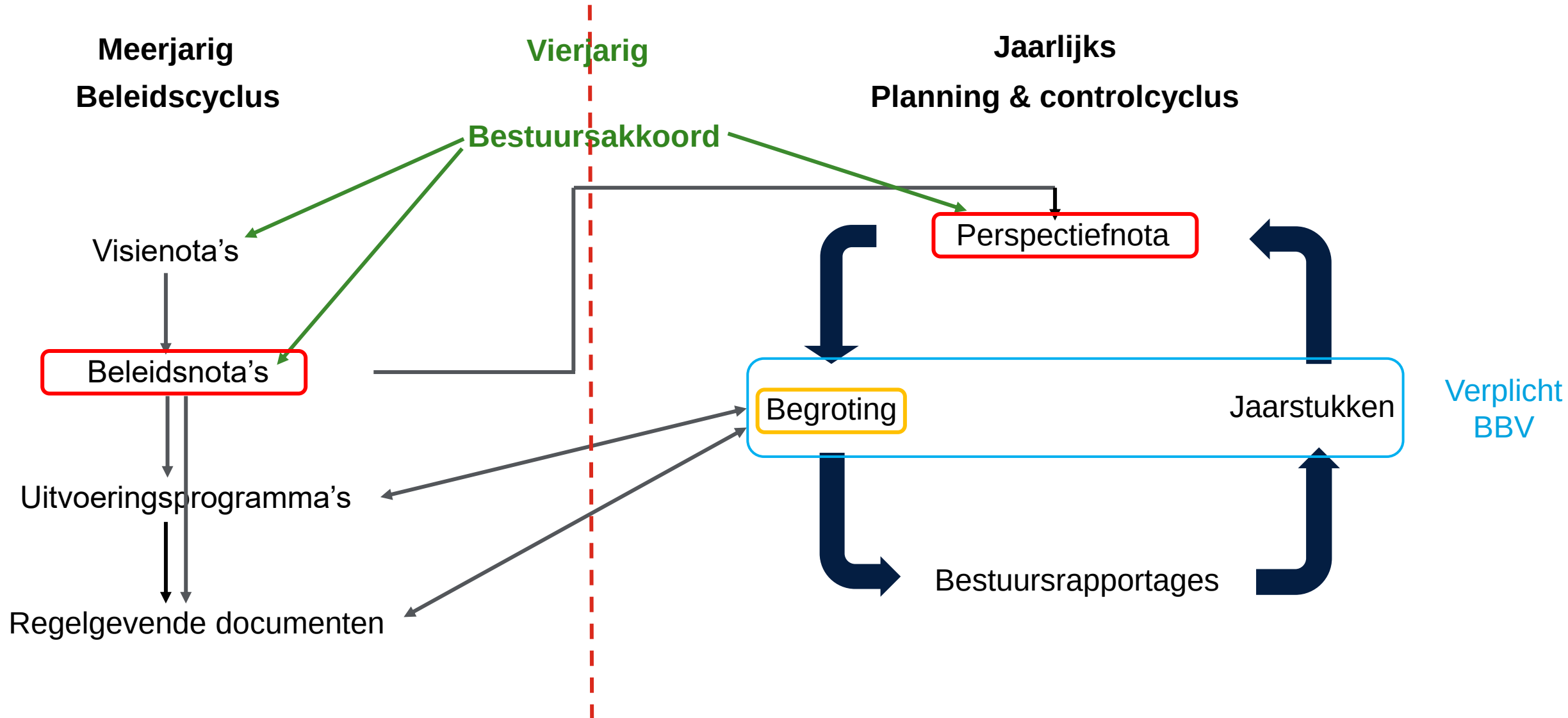
Lange termijn keuzes langs vier lijnen:

- Groen: administratieve bezuinigingen, lucht uit begroting, onderuitputting
- Oranje: stoppen met taken die voor de burgers beperkt pijn doen
- Rood: stoppen met taken die veel impact hebben, niet makkelijk zijn te herstellen
- Blauw: verhogen belastingen

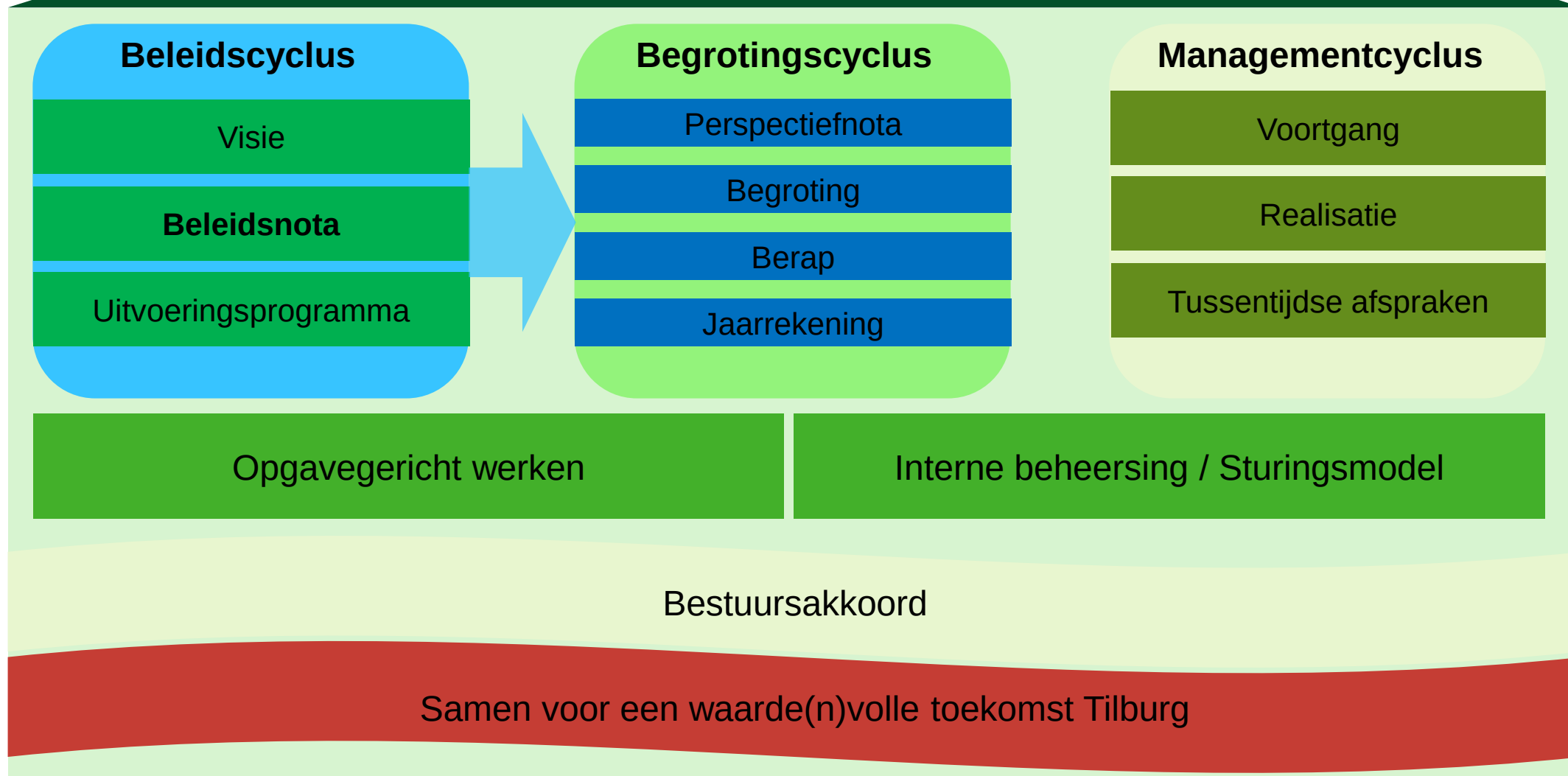
Wat voor gemeente wil je zijn

- Leuke dingen voor de mensen
- Zorgzame samenleving
- Ruimtelijk netjes
- Sober, veilig en zelfredzaam

Beleids- en P&C-cyclus

Raamwerk Sturen & Verantwoorden

Beleids- en P&C-cyclus

Standaard voor beleidscyclus

	Visie	Beleidsnota	Uitvoerings- programma	Nieuwe naam
	10-20 jaar	4-10 jaar	1-4 jaar	Termijn/looptijd
	Ambities, doelstellingen, richting	Vertaling van ambities visie in doelstellingen en risico's, kaderstellend	Doelstellingen beleidsnota worden vertaald naar concrete resultaten en acties	Ambities & doelen
	Vaststelling door raad	Vaststelling door raad	Vaststelling door college, optioneel ter informatie naar raad	Besluitvorming
	Geen indicatoren verplicht, eventueel effectindicatoren	Per doelstelling indicatoren en streefwaarden verplicht	Geen indicatoren verplicht, eventueel prestatie-indicatoren	Indicatoren
	In grote lijnen kosten en dekking aangeven	Kosten en dekking duidelijk voor het deel dat uitgevoerd wordt (link naar begroting en programma's)	Vastgesteld in beleidscyclus, waar nodig nader gespecificeerd	Financiën
	College aan raad tussentijds, bij afwijkingen en bij aflopen visie	College aan raad via begroting en jaarverslag en overige (raadsbrieven)	Interne monitoring via managementcyclus, bij afwijking college informeren	Voortgang & verantwoording
	Draagt bij aan overkoepelende ambitie in de programma's	Belangrijkste schakel: Vertaalt de doelstellingen, indicatoren en financiën naar de begroting	Draagt bij aan "wat gaan we er voor doen" in de begroting	Link Begrotingscyclus

Deloitte refers to one or more of Deloitte Touche Tohmatsu Limited (“DTTL”), its global network of member firms, and their related entities (collectively, the “Deloitte organization”). DTTL (also referred to as “Deloitte Global”) and each of its member firms and related entities are legally separate and independent entities, which cannot obligate or bind each other in respect of third parties. DTTL and each DTTL member firm and related entity is liable only for its own acts and omissions, and not those of each other. DTTL does not provide services to clients. Please see www.deloitte.com/about to learn more.

Deloitte provides industry-leading audit and assurance, tax and legal, consulting, financial advisory, and risk advisory services to nearly 90% of the Fortune Global 500® and thousands of private companies. Our professionals deliver measurable and lasting results that help reinforce public trust in capital markets, enable clients to transform and thrive, and lead the way toward a stronger economy, a more equitable society and a sustainable world. Building on its 175-plus year history, Deloitte spans more than 150 countries and territories. Learn how Deloitte’s more than 415,000 people worldwide make an impact that matters at www.deloitte.com.

This communication contains general information only, and none of DTTL, its global network of member firms or their related entities is, by means of this communication, rendering professional advice or services. Before making any decision or taking any action that may affect your finances or your business, you should consult a qualified professional adviser. No entity in the Deloitte organization shall be responsible for any loss whatsoever sustained by any person who relies on this communication.